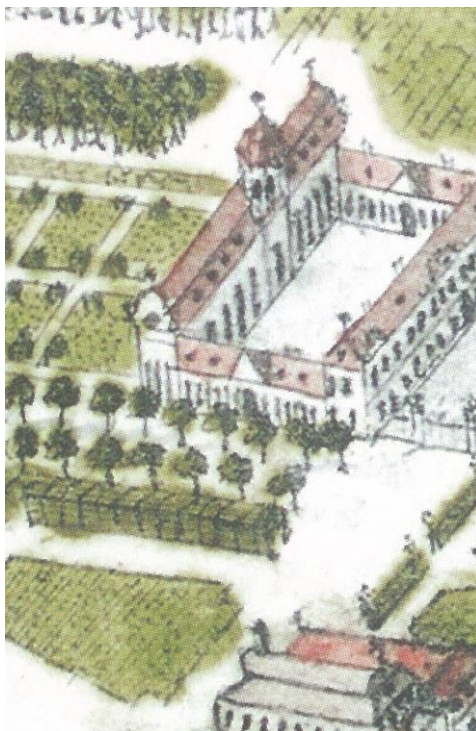

MALINA JÁNOS¹
**EGY ELFELEDETT ÉVFORDULÓ:
250 ÉVE KEZDŐDÖTT MAGYARORSZÁGON A
RENDSZERES OPERAJÁTSZÁS**

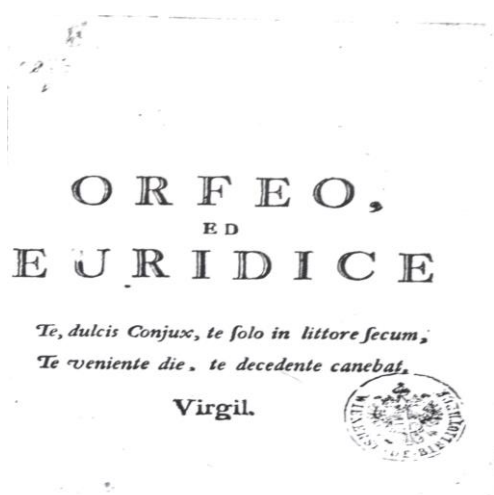
Az 1768-ban épült első eszterházi operaház (a kép felső részén). Részlet a kastélyegyüttes zöldes árnyalatú madártávlati tervéről. Eszterháza, Kastélymúzeum.

Pontosan 250 évvel ezelőtt, 1776. március 21-én Esterházy „Fényes” Miklós herceg rezidenciáján, a Sopronhoz és a Fertő tóhoz közeli Eszterházaán bemutatták Gluck *Orfeo ed Euridice* című operáját egy fiatal olasz kasztrált énekes, Pietro Gherardi címszereplésével, Joseph Haydn udvari karmester vezényletével. Ezzel Magyarországon először megindult a rendszeres operajátszás: a herceg 1790-ben bekövetkezett haláláig tizenöt operaévadot rendeztek itt heti két, majd három előadással. Ez alatt az idő alatt 91 operát vittek színre csaknem 1300 estén. Egy-egy operát akár több évadon át is műsoron tartottak, és akár 40-50-szer is előadtak, de nem is egy mű már egyetlen előadás után végleg eltűnt a repertoárból.

Miklós herceg kezdeményezése szervesen illeszkedett a térség operaéletében zajló folyamatokhoz. Közvetlen előzménye az volt, hogy II. József császár 1776

¹ Malina János zenetörténész, szerkesztő és kritikus

elején szélnek eresztette a császári udvar olasz opera- (és francia prózai) társulatát, mert a Burgtheatert a német nyelvű színjátszás és operajátszás fellegvárává kívánta tenni. A valósággal színház- és operafüggő Esterházy herceg ezért úgy döntött, hogy szabályos operatársulattá bővíti meglévő világi ének- és hangszeregyüttesét, és az addigi évi egy, legfeljebb két ünnepélyes alkalomból tartott előadások helyett szabályos operaévadokat indít, egyszersmind fél évről kilenc-tíz hónapra növelve évenkénti eszterházi tartózkodásának időtartamát. Ezzel mintegy átvette a stafétabotot Béctől, ahol a következő években csak szórványosan voltak operaprodukciónak: 1782-ig Eszterháza volt az a Bécshez legközelebbi hely, ahol rendszeresen játszottak olasz operákat. 1783-tól pedig, mivel a bécsi társulat kifejezetten vígoperai profillal alakult újjá, a komoly opera terén játszott Eszterháza hasonló szerepet.

Gluck *Orfeo ed Euridice* című operájának Eszterháza számára nyomtatott librettója, címlap. Sopron, 1776. Bécs, Wienbibliothek.

1776 első két hónapjában újonnan szerződtették az *Orfeo* mindhárom főszereplőjét, és a tavasz folyamán még két férfi énekest hívtak meg a társulatba. Ekkor még az osztrák-német származásúak voltak többen, de a következő év tavaszától már csakis olasz énekeseket vettek fel, és idővel ők kerültek túlnyomó többségbe. Az operatársulat létszáma idővel a 14-et is elérte. Ezzel egyidejűleg a zenekart is bővítették, s a létszáma az 1776 eleji kb. 16 főről az évek során a másfélszeresére nőtt. A repertoár felölelte Haydn tíz Eszterháza számára komponált operáját, illetve a házi szerzőnek számító Dittersdorfnak, Haydn régi barátjának négy darabját. A legtöbbet játszott olasz szerzők közé tartozott Cimarosa, Anfossi, Paisiello és Giuseppe Sarti, de Piccini, Traetta, Gassmann, Guglielmi vagy Martín y Soler fontos operáit is színre vitték – olykor hat-nyolc év késéssel, olykor viszont alig egy-két évvel a bemutatójuk

után. Sajátos típust képviseltek azok az emlékezetes, kiemelkedő jelentőségű operák, amelyeket a herceg még 1762 előtt, Bécsben ismert meg, és Eszterháznál jóval később, mintegy retrospektív jelleggel felidézett. Ebbe a csoportba tartozik a nyitó *Orfeo*, egy rendkívüli hatású Gluck-balet, az 1761-es *Don Juan*, amelyet Eszterháznál 27 évvel később mutattak be, Piccinni egész Európát meghódító *La buona figliuola* című érzelmes vígoperája, vagy Traetta – Bécsben már 1762 után bemutatott – jelentős reformoperája, az *Ifigenia Tauriszban*. „Fényes” Miklós herceg – és minden bizonnyal maga Haydn is – élénk személyes kapcsolatban állt Giacomo Durazzo gróffal, a kor kiemelkedő művészeti menedzserével és 1754-től 1764-ig a Burgtheater intendánsával, a bécsi reformtörekvések mozgatójával, aki többször járt Eszterháznál is. Az ő tanácsai biztosan szerepet játszottak az ottani repertoár kialakításában.

Lehet, hogy a herceg döntéseire Haydn is hatással volt; ami azonban mindenképp az ő feladata volt, az az operák adaptálása a helyi erőkhöz: húzások, javítások, hangszerelési korrekciók, vagy éppen egészen új áriák komponálása; a szölamanyag megíratása és ellenőrzése; a betanítás és próbálás; végül pedig a heti két, majd három előadás irányítása, mégpedig nem a karmesteri pulpitusról, hanem a csembaló mellől. Mindez akár évi 100–120 előadás, illetve hat-nyolc premier kapcsán.

Az operaévadok az 1768 óta használt színházban kezdődtek; miután az 1779 novemberében leégett, a következő év végéig az marionettszínházat használták ideiglenes előadási helyszínnek. Eközben megépült a schönbrunni kastélyszínház által inspirált, a korábbinál nagyobb, fényűzőbb és színpadtechnikailag még jobban felszerelt, mintegy 400 főt befogadó második eszterházi operaház, amelyet 1781 februárjában avattak fel. A kor gyakorlatának megfelelő perspektivikus kulisszaszínpadon oldalanként akár tíz kulisszapozíció is elhelyezhető volt, és süllyesztők, a szereplőknek az égből való leereszkedését, illetve az oda történő felröppentését lehetővé tevő szerkezetek egészítették ki; a kortársak kiemelték továbbá a kitűnő világítást is.

Az eszterházi operajátszás különlegessége volt, hogy a nagyvárosi, fizető közönségre alapozott operaházakra jellemző rendszeres és gyakori előadásokat egy távoleső rezidenciális színházban rendszeresítette. Ráadásul nem exkluzív módon, meghívott arisztokrata vendégek számára, hanem bármely társadalmi osztály tagjainak, mégpedig ingyenesen. A nyári szezonban valósággal előzönlöttek a látogatók Eszterházát, s közöttük akadt a császári család tagjaitól és Kaunitz főkancellártól kispapokig, külföldi diplomatáktól helyi tisztviselőig,

neves színészekről és zenészekről diákokig, sőt parasztokig mindenféle rendűrangú ember. Késő ősszel, kora tavasszal viszont előfordult, hogy a herceg csak néhányadmagával volt jelen az előadásokon.

„Fényes” Miklós herceg halála után volt, aki átvegye tőle a stafétabotot. Pozsonyban – ahol legkésőbb az 1750-es években rendeztek alkalmi operaelőadásokat – már 1785 és ’89 között hetente kétszer adott operákat a Hubert Kumpf-féle társulat Erdődy Nepomuk János gróf parányi városi operaszínpadán, az eszterházihoz hasonló repertoárral, de német nyelven. Majd 1791-ben ugyancsak Pozsonyban, a mai régi Nemzeti Színház helyén álló színházban kezdett működni egy állandó operatársulat, miközben az 1780-as évek végétől Pest-Budán is rendszeressé váltak az évtized első felének szórványos operaprodukcói. A korábban Eszterházián, illetve Pozsonyban működő társulatok több tagja is felbukkant később a fővárosban. A magyarországi operakultúra tehát az 1776-os kezdet szerves folytatásaként fejlődhetett tovább.

FÜGGELÉK:

[75 ÉVES Malina János zenetudós, zeneesztéta, szerkesztő, oboa- és furulyaművész // Malina János: Az 1776 és 1790 közötti eszterházi operaévadok kronológiája – Doktori értekezés \(2016\) \(pdf\)](#)

(Parlando 2023/2.)

[Malina János: L'isola incantata, avagy Joseph Haydn és az eszterházi operajátszás 1768–1790 \(Rózsavölgyi És Társa, 2023\)](#)

(Parlando 2024/1.)

[Malina János: Egy elfelejtett fesztivál. 25 éve indult el Fertődön a „Haydn Eszterházián” Fesztivál \(www.muzsika.org, 2023. ősz\)](#)

(Parlando 2024/3.)